

COMERÇ I MANUFACTURA A LES CIUTATS CATALANES A LA BAIXA EDAT MITJANA. EL CAS DE BARCELONA

MARIA TERESA FERRER
Institut d'Estudis Catalans

L'activitat mercantil marítima catalana amb l'exterior, en el segle XII i la primera meitat del XIII, es troba molt lligada a Barcelona, l'únic centre urbà capaç de mantenir una activitat d'aquesta mena.¹ Barcelona fou també el motor que impulsà l'inici de l'expansió catalana. La seva flota mercantil ja era important a les primeres dècades del segle XIII i el rei Jaume I la protegí de la competència exterior decretant la prioritat dels vaixells barcelonins per a transportar la càrrega dels mercaders des d'aquest origen cap a ultramar, és a dir, cap als estats cristians del llevant mediterrani, Alexandria o Ceuta, i per al seu retorn.

L'expansió territorial del segle XIII, iniciada amb la conquesta de Mallorca (1229), es pogué portar a terme amb la flota pròpia. La possessió de l'illa donà seguretat als mars propers i fou una base per a la flota comercial catalana, ja que era propera al nord d'Àfrica i es trobava de camí a Sicília i Llevant. El desplegament del comerç a Mallorca fou ràpid. La conquesta del regne de València fou més llarga, s'hi registraren revoltes i trigà a establir-se. Primer hi hagué una economia de guerra o de rapinya, amb venda de presoners sarraïns com a captius. Després, s'organitzaren els circuits comercials valencians interns i els intercanvis amb Catalunya i Mallorca, que asseguraven la constitució d'una única àrea comercial. A principis del segle XIV, s'inicià la internacionalització del seu comerç.²

1. Aquest treball ha estat realitzat amb el suport del projecte de recerca finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació «La Corona d'Aragó a la Mediterrània tardomedieval. Interculturalitat, mediació, integració i transferències culturals», HAR2010-16361.

2. Per tal de no allargar excessivament la bibliografia, remeto a les síntesis: Antoni RIERA MELIS i Gaspar FELIU i MONTFORT, «Activitats econòmiques», a Jaume SOBREQÜÉS i CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 3, *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1992, p. 137-272; Maria Teresa FERRER i MALLOL, «El comerç català a la baixa edat mitjana», *Catalan Historical Review*, núm. 5 (2012), p. 29-65 /159-193. <http://revistes.iec.cat/index.php/CHR/issue/view/4920> Cf. també les obres fonamentals: Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462: Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1978 (traducció de *Barcelone. Centre économique à l'époque des difficultés. 1380-1462*, París i la Haia, Mouton, 1967); Mario DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalanoaragonesa al segle XV*, Barcelona, Vicens Vives, 1976 (traducció d'*I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Nàpols, L'Arte Tipografica, 1972); M. D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas i Institució Milà i Fontanals, 1995; Damien COULON, *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge. Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine*, Madrid, Barcelona,

L'oferta de productes especialitzats agrícoles o manufacturats, clau del desenvolupament del comerç català

El comerç català aconseguí remuntar dos handicaps inicials: començar quan genovesos, pisans, venecians i fins i tot occitans ja estaven instal·lats en els mercats més interessants, i no disposar ni de matèries primeres destacables ni de gaire manufactures, cosa que l'obligava a redistribuir productes aliens, amb menys marge de guany.

Des del segle XIII, el comerç comptà amb el suport decidit de la monarquia, tant en l'àmbit diplomàtic com en el de la regulació de l'activitat marítima i mercantil, per a la qual fou creat un marc institucional i legal apropiat: el *Consolat de Mar*, amb poders jurisdiccionals; els consolats d'ultramar, i, més endavant, els defensors de la mercaderia. Els consolats ens han deixat edificis gòtics de gran bellesa, com les llotges de Perpinyà, Barcelona, València i Mallorca, mentre que les magnífiques Drassanes de Barcelona són el testimoni de la seva potència naval.

Els comerciants provaren d'introduir a cada mercat els productes que tenien a l'abast i determinaren l'increment de producció dels que tingueren èxit, tant en el sector agrícola com en l'artesanal, que fou capaç d'elaborar productes que tingueren una gran acceptació en els mercats exteriors.

Productes agrícoles

En els primers temps s'exportà blat els anys de bona collita, però aviat Catalunya i especialment Barcelona hagueren d'importar-ne en grans quantitats, tant

Casa de Velázquez, Institut Europeu de la Mediterrània, 2004. Per a Mallorca: Antoni RIERA MELIS, *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV. Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (298-1311)*, Madrid i Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas i Instituto de Etnología, Geografía e Historia, 1986; David ABULAFIA, *Un emporio mediterráneo: El reino catalán de Mallorca*, Barcelona, Omega, 1996. Per a Perpinyà: Antoni RIERA i MELIS, «Perpiñán, 1025-1285: Crecimiento económico, diversificación social y expansión urbana», a *En las costas del Mediterráneo occidental: Las ciudades de la península Ibérica y del reino de Mallorca y el comercio mediterráneo en la edad media*, Barcelona, Omega, 1996, p. 1-61; Jacqueline GUIRAL HADZHOSSIF, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*, València, Alfons el Magnànim, 1989.

d'Aragó i Castella, com de Llenguadoc i Sicília. Altres productes agraris exportats eren l'oli, la mel i el vi. Des del segle XIII, el safrà començà a adquirir gran importància, i també els fruits secs: ametlles, avellanes i pinyons. Mallorca i Menorca reforçaren aquesta oferta per a l'exportació amb llana i oli, i Eivissa, amb sal. La incorporació del regne de València suposà un gran increment de productes agrícoles exportables: arròs, figues seques i panses; vi de Morvedre des del segle XIV, dàtils, grana, alafors, sosa i sal de les terres meridionals valencianes. També tingué molt d'èxit la implantació de conreus d'espècies com el comí i la matafaluga en el segle XIV i el sucre en el XV.

Manufactures

Espases, coltells i ganivets; cordovans, seu i pega per a la indústria naval foren exportats des del segle XII. En el segle XIII s'inicià la diversificació de les exportacions de manufactures quan es desenvoluparen diverses indústries artesanals. La indústria tèxtil tingué un gran creixement a Catalunya des de llavors i esdevingué en els segles XIV i XV el motor de l'activitat econòmica; es produïren draps de llana de qualitat mitjana que tingueren un gran èxit en l'exportació, com els de Lleida, Perpinyà, Puigcerdà, Banyoles, Berga, Bagà i Barcelona. En aquesta ciutat la indústria tèxtil important en el segle XIII era la del cotó, com els fustanys, però aviat fou sobrepasada per la de la llana, que s'inicià al començament del segle XIV. Al mateix temps s'organitzà a Mallorca una indústria tèxtil sobre el model de la de Perpinyà, mentre que a València les ordinacions de 1311 sobre les imitacions de draps francesos ja mostren una indústria en funcionament, que començà a exportar els draps propis en la primera meitat del segle XIV a Castella, de moment en quantitats més reduïdes que els draps de Catalunya; la producció, però, s'anà afermant amb mesures proteccionistes, com la prohibició d'importar draps estrangers el 1342.

Aquesta indústria provocà una gran demanda d'uns certs productes tintoris, com el pastell o glast, que solia venir d'Occitània i a vegades també de la Toscana i de la Llombardia, i la roja, importada sovint de Flandes; l'alum, que servia per a fixar els colors i també per a adobar cuirs, tingué una gran demanda a l'àrea catalana i també fou reexportat. La indústria del cotó barcelonina necessità matèria primera, que trobem importada de llevant des del segle XIII, mentre que la indústria de la llana importà llana anglesa en el segle XV, quan Barcelona intentà fabricar draps d'alta qualitat, com els flamencs.

El regne de València aportà manufactures noves, d'origen àrab, com el paper de Xàtiva, que començà a declinar en el segle XIV, i els atuells de terrissa i ceràmica fina de luxe, confeccionada a Manises i Paterna. Les

cordes, de cànem o d'espart, tingueren una exportació constant, com el sabó, fabricat tant a Catalunya com al País Valencià. Altres indústries artesanals que tingueren èxit en l'exportació foren la del corall i, ja en el segle XV, la d'objectes de vidre i miralls, fabricats a Barcelona. La manufactura de ganivets, coltells, punyals i espases i la de les pells continuaren essent molt importants al llarg de tota l'edat mitjana.

Els centres de comerç

Els nuclis més importants del comerç marítim català foren les capitals dels tres territoris de llengua catalana de la Corona catalanoaragonesa: Barcelona, València i Mallorca. Cal afegir-hi Perpinyà, que es trobava ben connectada a les rutes terrestres i distribuï els draps de llana de Flandes i països nòrdics en general; també desenvolupà una indústria tèxtil important. El seu comerç marítim passà per la platja propera de Canet i pel port de Cotlliure. Més al sud, Sant Feliu de Guíxols actuà com a port de Girona, mentre que Tarragona i Tortosa foren els altres grans nuclis de tràfic marítim. Roses, Torroella de Montgrí, Palamós, Blanes i tot el Maresme fins a Barcelona foren molt actius en l'àmbit del comerç marítim cap a la fi del segle XV. A l'interior, cal esmentar Lleida, Cervera, Vic i Berga.

Al regne de València, Peníscola, Morvedre, Gandia, Dénia i Alacant foren ports molt actius, però n'hi hagué molts d'altres que completaren la xarxa de redistribució i alguns s'especialitzaren en la fruita assecada, com Xàbia. A l'interior, cal esmentar Xàtiva.³

Després de les conquestes de Mallorca i de València es produí una divisió jeràrquica de funcions: Barcelona liderava el conjunt i assegurava la relació d'exportació-importació amb els mercats llunyans; Mallorca es convertia en dipòsit de mercaderies de procedències diverses, però sobre tot del Magrib, on els mercaders estrangers es podien proveir per a les seves destinacions, i València importava manufactures, exportava productes agraris i s'especialitzava en els intercanvis amb Castella, bé que amplià l'àmbit exportador aviat, cap a Granada i el Magrib especialment, i cap a Itàlia des de finals del segle XIV.

En els segles XIV i XV el moviment comercial s'intensificà i es desenvoluparen els intercanvis amb els diversos territoris atlàntics.

3. M. T. FERRER I MALLOL, «Navegació, ports i comerç a la Mediterrània de la Baixa Edat Mitjana» (ponència), a José PÉREZ BALLESTER i Guillermo PASCUAL (ed.), *Comercio, redistribución y fondeaderos: La navegación a vela en el Mediterráneo: V Jornadas Internacionales de Arqueología Subacuática* (Gandia, 8-10 novembre 2006), València, Universitat de València, 2008, p. 113-166, també disponible en línia a <<http://hdl.handle.net/10261/23419>>.

*Un centre comercial marítim i manufacturer:
el cas de Barcelona*

Ja hem dit que Barcelona, a més de tenir un gran moviment comercial, desenvolupà algunes manufactures, que no solament fornien el comerç local i regional sinó que també s'exportaven i garantien un comerç més lucratiu. La dedicació als diversos oficis de la població de la ciutat reflecteix la importància de tots dos sectors.

Uns censos parcials de Barcelona —del quarter de la Mar i del quarter del Pi— per tal de cobrar una talla, de l'any 1363,⁴ i un cens militar complet de tota la ciutat, fet l'any 1389 per enquadrar la població amb les seves armes i defensar-la contra un possible atac de les tropes del comte d'Armanyac,⁵ ens proporcionen el nom i el nombre de persones dedicades a cada ofici, bé que l'ofici no apareix sempre, potser perquè alguns vivien de rendes.

Els censos utilitzaven una divisió artificial de la ciutat en quatre quarters, que tenien com a centre la plaça del Blat i no es corresponien amb els barris històrics. El quarter de la Mar comprenia l'espai entre l'esmentada plaça i el mar. Al seu costat, englobant els barris meridionals de la ciutat també des del mar, es trobava el quarter de Framenors, anomenat així perquè hi havia el convent dels franciscans, mentre que el quarter del Pi, al voltant de l'església de Santa Maria del Pi, i el de Sant Pere, que rebia el nom de l'església de Sant Pere de les Puelles, corresponien a la part interior de la ciutat. Els censos per a cobrar una talla de 1363 seguien, dins de cada quarter, un ordre per illes de cases, mentre que el cens militar de 1389 segueix, dins dels quarters, l'enquadrament militar en cinquantenes i deenes.

Segons Manuel Guàrdia i Albert Garcia Espuche, el quarter de la Mar ocupava poc més del 13 % de la superfície de la ciutat, però era densament poblat: més del 30 % dels veïns de Barcelona hi vivien. El quarter de Framenors tenia més del 39 % de la superfície de la ciutat i no gaire més del 24 % de la població, mentre que el del Pi tenia una superfície superior al 34 % de la ciutat i més del 30 % de la població i el de Sant Pere tenia una superfície similar al quarter de la Mar, però amb una població molt més reduïda: el 16 % del total. El quarter de la Mar era el lloc de residència de la major part de la gent dedicada a oficis marítims; segons els mateixos autors, hi vivia el 79 % de la gent d'aquests oficis, d'acord amb el cens militar de 1389, però també s'hi ubicaven altres oficis artesanals, del tèxtil i la con-

fecció i de la pell, fins al 57 % del total, i una bona representació de l'estament mercantil, amb un 44 % del total. El quarter de Framenors també acollia gent d'aquestes dedicacions. El quarter del Pi allotjava un gran nombre d'oficis artesanals, mentre que el quarter de Sant Pere acollia poca gent amb oficis.⁶

La taula que adjuntem ens mostra el nombre de practicants d'oficis i professions agrupats en grans sectors. Ens interessa destacar que, en els censos de 1363, només amb el quarter de la Mar i el del Pi, ens ofereix xifres significatives de dedicació als oficis del sector de la navegació i la pesca, amb 496 persones; hi destaquen 165 mariners, 18 patrons de vaixell i 29 barquers, 113 pescadors de diverses especialitats, a més de 35 mestres d'aixa i 23 calafats dedicats a la construcció i el manteniment de vaixells; la resta són gent de descàrrega, bastaixos, homes o macips de ribera, dos remolars (un home i una dona), un confeccionador de veles i alguns altres petits oficis, a més d'uns pocs peixaters i peixateres. No hi figuren, és clar, els nombrosos esclaus que treballaven en aquest sector. El cens militar de 1389 inclou en aquest sector 125 mariners de diverses especialitats, 38 patrons, 19 barquers, 60 pescadors de diverses especialitats, 29 mestres d'aixa, 16 calafats, personal de descàrrega, etc. Malgrat que hi són compresos tots els quarters de la ciutat, l'objectiu militar d'aquest cens fa que potser no reculli tant els oficis dels barcelonins com la talla parcial de 1363.

Les xifres dels oficis del ram tèxtil i de la pell demostren la importància d'aquests dos sectors, que exportaven molt, com la dels oficis del metall, la fusta, l'argenteria, el vidre i altres manufactures artístiques. Cal assenyalar que una manufactura tan important per al comerç de la ciutat com el corall no apareix reflectida en aquests censos perquè era practicada per jueus, que depenien directament del rei i no contribuïen amb la ciutat. Cal destacar també la importància del comerç —167 mercaders en el cens militar, més complet, de 1389—, a part del comerç local, i el pes destacat, encara, de l'agricultura, ja que l'horta i el vinyet que voltaven Barcelona eren riques en aigua i per tant productives.

En resum, aquests censos són el mirall de l'activitat de la ciutat de Barcelona en el segle XIV (taula 1).

4. Esperança PIQUER FERRER, *Censos de població del territori de Barcelona en la dècada de 1360*, Tübingen, Niemeyer, 2005. Del quarter de la Mar hi ha el cens de 1363 i un fragment d'un altre cens no gaire posterior. Els considerem conjuntament, per tal d'evitar les repeticions.

5. Francesc MARSÀ, *Onomàstica barcelonina del segle XIV*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1977.

6. Manuel GUÀRDIA i Albert GARCIA ESPUCHE, *Consolidació d'una estructura urbana: 1300-1516*, a Jaume SOBREQÜÉS i CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 3, *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1992, p. 35-72, especialment p. 47-48 i nota 12.

TAULA 1. *Practicants d'oficis i professions a la Barcelona del s. XIV*

<i>Sectors d'activitat</i>	<i>Talles parcials de 1363</i>	<i>Cens militar de 1389</i>
Navegació i pesca	427	315
Manufactura d'armes i ferro	69	119
Oficis de la fusta	59	96
Oficis de la pell	216	169 ⁷
Oficis del tèxtil	351	305 ⁸
Oficis artístics: argenteria i or, vidre, miralls, pintura i miniatura	50	53 ⁹
Cistelleria, cordes, sabó, candeles, terrissa i pedra	26	64
Agricultura	90	154
Comerç: mercaders	91	167
Petit comerç, alimentació i molinaria	138	194
Hostals i tavernes	36	51
Construcció	43	69
Banca i corredors	35	58
Notaris, escrivans, juristes i mestres	50	130
Músics	14	7
Sanitat: metges, barbers, etc.	14 ¹⁰	30
Transport i correu	26	47
Diversos: afinadors, escurapous, etc.	26	135 ¹¹
Oficials: jutges, saigs i porters	82	106

Bibliografia

ABULAFIA, David, *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Omega, Barcelona 1996.

CARRÈRE, Claude, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1978

7. Destaquem a la talla parcial de 1363 i al cens de 1389 respectivament: 28/16 assaonadors, 48/22 blanquers, 17/23 pellissers, 7/13 beiners, 5/4 corretgers, 9/17 freners, 83/62 sabaters, etcètera.

8. Destaquem respectivament: 7/9 drapers, 6/9 abaixadors, 13 batedors i batedores (1363), 7/2 cardadors i cardadores, 14/8 cotoners, 23/8 flassaders, 70/38 paraires, 77/43 teixidors i teixidores, a més teixidors de lli, tintorers, seders o sederes i veleres, perpunters, pentinadors, fustanyers (1389), filadores (filaneres), ordidores, pentinadores (1363), etcètera.

9. Destaquem respectivament: 27/24 argenters, 9/15 pintors, 1 il·luminador, 1 fabricant d'astrolabis, etcètera.

10. Dos dels que suposem que són metges no tenen la identificació segura.

11. En aquest apartat, només en el cens de 1389, hi hem sumat els eclesiàstics, que no apareixen a les talles.

(Traducció de *Barcelone centre économique à l'époque des difficultés. 1380-1462*, París-La Haya, Mouton, 1967).

COULON, Damien, *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge: Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine*, Madrid-Barcelona, Casa de Velázquez-Institut Europeu de la Mediterrània, 2004.

DEL TREPPO, Mario, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa al segle XV*, Barcelona, Ed. Vicens Vives, 1976 (Traducció de *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Nàpols, L'Arte Tipografica, 1972).

FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "Navegació, ports i comerç a la Mediterrània de la Baixa Edat Mitjana", ponència en *Actas V Jornadas internacionales de Arqueología subacuática. Comercio, redistribución y fondeaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo* (Gandia, 8-10 novembre 2006), José PÉREZ BALLESTER y Guillermo PASCUAL, eds., València, Univer-

- siat de València, 2008, p. 113-166. <<http://hdl.handle.net/10261/23419>>
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "Catalan commerce in the late Middle Ages" / "El comerç català a la baixa Edat Mitjana", *Catalan Historical Review*, 5 (2012), pp. 29-65 / 159-193. <http://revistes.iec.cat/index.php/CHR/issue/view/4920>
- GUÀRDIA, Manuel; GARCIA ESPUCHE, Albert, *Consolidació d'una estructura urbana: 1300-1516*, a *Història de Barcelona*, Jaume Sobrequés i Callicó (dir.). 3. *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, Enciclopèdia Catalana - Ajuntament de Barcelona, 1992.
- GUIRAL HADZIOSSIF, Jacqueline, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*, València, Ed. Alfons el Magnànim, 1989.
- LÓPEZ PÉREZ, Maria Dolores, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1995.
- Onomàstica barcelonina del Segle XIV*, a cura de Francisco MARSÀ, Universidad de Barcelona, 1977.
- PIQUER FERRER, Esperança, *Censos de población del territorio de Barcelona en la década de 1360*, Tübingen, Niemeyer, 2005.
- RIERA MELIS, Antoni, *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV. Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (298-1311)*, Madrid-Barcelona, CSIC, Instituto de Etnología, Geografía e Historia, 1986.
- RIERA MELIS, Antoni; FELIU I MONTFORT, Gaspar, "Activitats econòmiques", a *Història de Barcelona*, Jaume Sobrequés i Callicó (dir.). 3. *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, Enciclopèdia Catalana - Ajuntament de Barcelona, 1992, p. 137-272.
- RIERA I MELIS, Antoni, "Perpiñán, 1025-1285. Crecimiento económico, diversificación social y expansión urbana", a *En las costas del Mediterráneo occidental. Las ciudades de la Península ibérica y del reino de Mallorca y el comercio mediterráneo en la Edad Media*, Barcelona, Omega, 1996. p. 1-61.

FIGURA 1. Façana marítima medieval de Barcelona: quaters de Framenors i del Mar. Plànol del s. XVI conservat a l'Arxiu d'Història de la Ciutat de Barcelona, publicat a J. SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 3, *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 215.

FIGURA 2. Plànol de Barcelona de la Baixa Edat Mitjana, elaborat per M. Guàrdia i A. Garcia Espuche, publicat a J. SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 3, *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 44.

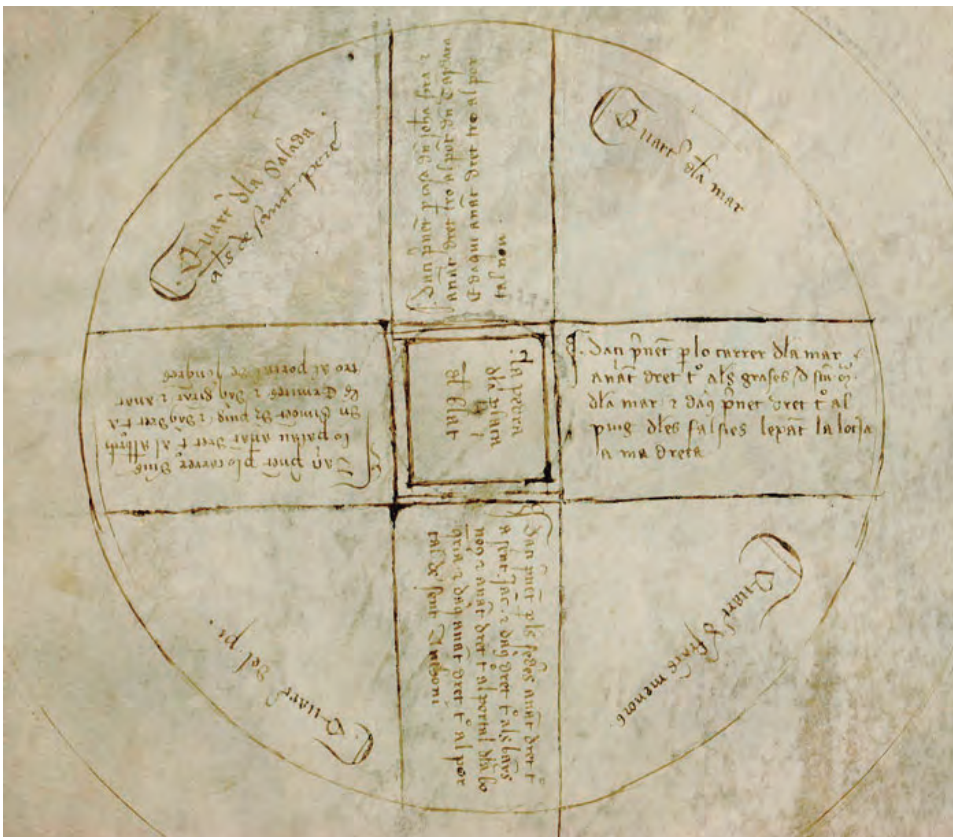

FIGURA 3. Plànol de Barcelona, elaborat per M. Guàrdia i A. Garcia Espuche, publicat a J. SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 3, *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 44.